

Hospodářská politika

Milan Žák

Edice učebních textů

Odborné nakladatelství Vysoké školy ekonomie a managementu

 VŠEM

VYSOKÁ
ŠKOLA
EKONOMIE
A MANAGEMENTU

HOSPODÁŘSKÁ POLITIKA

Hospodářská politika

prof. Ing. Milan Žák, CSc.

Copyright © Vysoká škola ekonomie a managementu 2020

Vydání první. Všechna práva vyhrazena.

ISBN: 978-80-88330-26-4

Vysoká škola ekonomie a managementu

www.vsem.cz

Žádná část této publikace nesmí být publikována a šířena žádným způsobem a v žádné podobě bez výslovného svolení vydavatele.

Obsah

Seznam obrázků a grafů	6
Seznam tabulek	7
Značky a symboly v učebním textu	8
Úvodem	9
1. KAPITOLA: ZÁKLADNÍ POJMY Z HOSPODÁŘSKÉ POLITIKY	11
1.1 Co je to hospodářská politika?	12
1.2 Jak funguje hospodářská politika	14
1.2.1 Stručná historie teorie a praxe hospodářské politiky do konce 20. století	14
1.2.2 Velká hospodářská krize, 1929–1933 a následný nástup intervencionismu	15
1.2.3 Šedesátá léta – Zlatý věk kapitalismu	16
1.2.4 Sedmdesátá léta: Krize intervencionistické politiky	17
1.2.5 Osmdesátá léta: Konzervativní obrat	18
1.2.6 Devadesátá léta: Ideologická a technologická revoluce	18
1.2.7 První desetiletí 21. století a současnost	19
1.2.8 Proces transformace	20
1.3 Cíle hospodářské politiky	26
1.3.1 Hierarchie cílů hospodářské politiky	26
1.3.2 Maximalizace společenského blahobytu	27
1.3.3 Základní společenské cíle	27
1.3.4 Jaký je hlavní tradiční cíl hospodářské politiky?	29
1.3.5 Ekonomické cíle hospodářské politiky	29
1.3.6 Nezaměstnanost	31
1.3.7 Inflace	33
1.3.8 Vnější cíle hospodářské politiky	36
1.3.9 Vztah mezi cíli hospodářské politiky	40
1.3.10 Vztah mezi vnitřními a vnějšími cíli hospodářské politiky	42
1.4 Nositelé hospodářské politiky	45
1.4.1 Potřeba konsensu v hospodářské politice	46
1.5 Nástroje hospodářské politiky	47
1.5.1 Vztahy mezi nástroji a cíli	48
1.5.2 Provádět hospodářskou politiku či nikoliv?	49
2. KAPITOLA: MAKROEKONOMICKÉ HOSPODÁŘSKÉ POLITIKY	55
2.1 Fiskální politika	57
2.1.1 Definice, cíle a nositelé fiskální politiky	57
2.1.2 Nástroje fiskální politiky	57
2.1.3 Typy rozpočtových deficitů	61
2.2 Monetární politika	62
2.2.1 Definice a cíle monetární politiky	62

2.2.2	Nositelé monetární politiky	63
2.2.3	Nástroje monetární politiky	65
2.2.4	Inflační cílování	68
2.2.5	Nekonvenční měnová politika	69
2.3	Vnější hospodářská politika	71
2.3.1	Definice, cíle a nositelé vnější hospodářské politiky	71
2.3.2	Východiska, zásady a problémy realizace VHP	72
2.3.3	Otevřenost ekonomiky	72
2.3.4	Nástroje vnější hospodářské politiky	73
1.3.5	Vyrovňovací mechanismy platební bilance	76
2.3.6	Mezinárodní ekonomické organizace	77
3.	KAPITOLA: EKONOMICKÁ INTEGRACE A HOSPODÁŘSKÁ POLITIKA EU	83
3.1	Formy integrace a další integrační uskupení	84
3.1.1	Druhy a formy integrace	84
3.1.2	Další integrační uskupení ve světě	85
3.2	Vznik Evropské integrace	85
3.2.1	Situace v Evropě po 2. světové válce	85
3.2.2	Společný trh s uhlím a ocelí	86
3.2.3	Evropské hospodářské společenství	87
3.2.4	Jednotný evropský akt	87
3.2.5	Smlouva o Evropské unii	88
3.3	Historický vývoj evropské integrace	88
3.4	Institucionální uspořádání EU	95
3.4.1	Pilíře a politiky EU	95
3.4.1.1	Společná obchodní politika	96
3.4.1.2	Společná zemědělská politika	96
3.4.1.3	Společná dopravní politika	97
3.4.2	Druhy dokumentů EU a mechanismy jejich přijímání	98
3.4.3	Vybrané dokumenty EU	98
3.4.3.1	Lisabonská strategie	99
3.4.3.2	Agenda 2020	99
3.4.3.3	Horizont Evropa	101
3.5	Financování EU a Evropské fondy	101
3.5.1	Principy rozpočtové politiky	101
3.5.2	Výdaje rozpočtu EU	102
3.5.3	Příjmy rozpočtu EU	103
3.6	Hospodářská a měnová unie	104
3.7	Problém měnové integrace EU	106
3.7.1	Měnová koordinace v Evropské unii; cesty vedoucí k jednotné měně	106
3.7.2	Hospodářská a měnová unie (EMU) a euro; efekty EMU	109
3.8	Co je nutné splnit na cestě k euru?	110
3.8.1	Z jakých úkolů tedy budeme hodnocení?	111

4. KAPITOLA: OBLASTI PŮSOBNÍ HOSPODÁŘSKÉ POLITIKY	114
4.1 Strukturální politika	115
3.1.1 Struktura a strukturální změny	115
4.1.2 Strukturální krize	117
4.1.3 Základní oblasti a nástroje strukturální politiky	119
4.1.4 Teoretické přístupy ke strukturální politice	120
4.1.5 Typy strukturální politiky	121
4.2 Politika ochrany hospodářské soutěže	123
4.2.1 Formy omezování konkurence	124
4.2.2 Nástroje politiky hospodářské soutěže	128
4.2.3 Teoretické přístupy k politice ochrany hospodářské soutěže	129
4.3 Sociální politika	132
4.3.1 Funkce sociální politiky	133
4.3.2 Principy sociální politiky	133
4.3.3 Nástroje sociální politiky	134
4.3.4 Efektivnost sociální politiky	134
4.3.5 Pojetí sociální politiky	135
4.3.6 Teoretické přístupy k sociální politice	137
4.4 Politika rozdělování	138
4.4.1 Měření nerovností	138
4.4.2 Příčiny přerozdělování	141
4.4.3 Nástroje politiky rozdělování	141
4.4.4 Teoretická východiska politiky rozdělování	142
4.5 Politika zaměstnanosti	143
4.5.1 Cíle a nástroje státní politiky zaměstnanosti	144
4.5.2 Pasivní politika zaměstnanosti	146
4.5.3 Aktivní politika zaměstnanosti	147
4.6 Regionální politika	148
4.6.1 Motivy existence regionální politiky	149
4.6.2 Nástroje regionální politiky	150
4.6.3 Teoretická východiska regionální politiky a její pojetí	152
4.7 Politika ochrany životního prostředí	153
4.7.1 Ekonomické chápání životního prostředí	154
4.7.2 Ekologická politika	154
4.7.3 Nástroje ekologické politiky	157
4.7.4 Environmentální šetrnost	157
Vzorový test	162
Slovník pojmů	164
Literatura	165
Odkazy na statistická data	170

Seznam obrázků a grafů

Obrázek 1.1 Postavení praktické hospodářské politiky	14
Obrázek 1.2 Hierarchie cílů hospodářské politiky	26
Obrázek 1.3 Magický čtyřúhelník (základní verze)	41
Obrázek 1.4 Swan-Salterův diagram	44
Obrázek 1.5 Náklady společenského konsensu	47
Obrázek 2.1 Princip clearingů	74
Obrázek 3.1 Instituce EU a jejich vazby	95
Obrázek 3.2 Schéma struktury programu Horizont Evropa (HEU)	101
Obrázek 4.1 Životní cyklus odvětví	118
Obrázek 4.2 Vztah makroekonomické výkonnosti a úrovně sociálního zabezpečení	136
Obrázek 4.3 Důchodová Lorenzova křivka úplně spravedlivého rozdělení	139
Obrázek 4.4 Důchodová Lorenzova křivka skutečného rozdělení	139
Obrázek 4.5 Důchodová Lorenzova křivka absolutně nespravedlivého rozdělení	140
Obrázek 4.6 Vzájemné vazby hospodářského systému a ekosystému	153
Obrázek 4.7 Efektivní využití omezených zdrojů	155
Obrázek 4.8 Působení negativních externalit při využití omezených zdrojů	155
Graf 1.1 Vývoj HDP a konečné spotřeby obyvatel v letech 1970–2012	22
Graf 1.2 Devalvace koruny v průběhu roku 1990 (v %)	23
Graf 1.3 Míra inflace v České republice v letech 1989–2004	24
Graf 2.1 Celková inflace na horizontu měnové politiky	69
Graf 2.2 Bilanční suma Evropské centrální banky	70
Graf 2.3 Záporné úrokové sazby centrálních bank ve světě	70
Graf 2.4 Stabilizace kurzu koruny dle ČNB	71
Graf 3.1 Rozdělení hlavních položek rozpočtu EU	102
Graf 3.2 Příjmy rozpočtu EU	103

Seznam tabulek

Tabulka 1.1 Vládní výdaje jako procento HDP	13
Tabulka 1.2 Kurzové režimy v období transformace	23
Tabulka 1.3 Výsledky privatizace/deetatizace – počty firem	24
Tabulka 1.4 Majetek ve velké privatizaci (účetní hodnota) v mld. Kč	25
Tabulka 1.5 Rozsah kupónové privatizace	25
Tabulka 1.6 Základní společenské cíle	27
Tabulka 1.7 Struktura platební bilance	37
Tabulka 4.1 Struktura hospodářství zemí V4 v roce 2017 podle podílu sektorů na HDP v %	116
Tabulka 4.2 Struktura hospodářství zemí V4 v roce 2017 podle podílu sektorů na zaměstnanosti v %	116
Tabulka 4.2 Hospodářsko-politický přístup a odpovídající forma strukturální politiky	121
Tabulka 4.3 Pilíře welfare státu	137
Tabulka 4.4 Dvě pojetí regionální politiky	152

Značky a symboly v učebním textu

Struktura distančních učebních textů je rozdílná již na první pohled, a to např. v zařazování grafických symbolů – značek.

Specifické grafické značky umístěné na okraji stránky upozorňují na definice, cvičení, příklady s postupem řešení, klíčová slova a shrnutí kapitol. Značky by měly studenta intuitivně vést tak, aby se již po krátkém seznámení s distanční učebnicí dokázal v textu rychle a snadno orientovat.

Definice

Upozorňuje na definici nebo poučku pro dané téma.

Příklad

Označuje příklad praktické aplikace učiva včetně řešení.

Otázky k procvičení a úkoly

Označuje otázky a úkoly s postupem řešení na konci kapitoly.

Klíčová slova

Upozorňuje na důležité výrazy či odborné termíny nezbytné pro orientaci v daném tématu.

Shrnutí kapitoly

Shrnutí kapitoly se zařazuje na konec dané kapitoly. Přehledně, ve strukturovaných bodech shrnuje to nejpodstatnější z předchozího textu.

ÚVODEM

Oproti předchozímu vydání doznal text této učebnice tří významných změn. Tou první je, že se svou logikou více přiblížil struktuře přednášek, tou druhou, že se snaží lépe vysvětlit globální a integrační vývojové tendence a tou třetí je výrazná snaha o aktualizaci zahrnutím vývoje ekonomiky do roku 2020, včetně nových snah, směrů a trendů v řešení národohospodářských problémů. Při definování pojmů jsem, stejně jako v předešlých vydáních, vycházel z textu Ekonomické encyklopedie, jejíž jsem byl editorem a na jejímž zpracování se podílelo více než sto odborníků z Vysoké školy ekonomické. Zvláštní poděkování si pak zaslouží Markéta Čížková, bez jejíž pomoci by tento učební text nikdy nevznikl.

Základní pojmy z hospodářské politiky

1. kapitola

Základní pojmy z hospodářské politiky

Úvod

V této kapitole jsou diskutovány základní pojmy z hospodářské politiky. Hospodářskou politiku chápeme jako vědomé a kvalifikované sledování a prosazování společenského konsenzu vládou v oblasti hospodářství země. Hledáme tedy odpověď na otázky KDO? – což jsou nositelé hospodářské politiky, ČÍM? – neboli jakých nástrojů je možno použít a PROČ? – kde se ptáme, za jakým cílem. Čtenáře bych rád upozornil zejména na Swan-Salterův diagram, v jehož pochopení je možno nalézt celou řadu výše uvedených tvrzení. Kapitola je doplněna přehledem mezníků ve vývoji hospodářské politiky – tento přehled vznikl na základě přednášek v rámci vstupního soustředění a je součástí výkladu. Na tomto přehledu lze totiž ve velké míře ilustrovat nejen základní pojmy, ale i související historický vývoj jak hospodářství, tak i ekonomické teorie.

Cíle kapitoly

- Definovat základní pojmy.
- Vysvětlit nejen obsah těchto pojmů, ale i jejich vzájemné vztahy a vazby.
- Seznámit s možnostmi hodnocení úspěšnosti hospodářské politiky.
- Poukázat na možnost konfliktu cílů hospodářské politiky a vysvětlit, jak tyto problémy řešit.
- Diskutovat probíranou látku v kontextu historického vývoje hospodářské politiky.

1.1

Co je to hospodářská politika?

DEFINICE

Hospodářská politika

Přístup státu (vlády) k ekonomice své země. Vláda využívá svěřené či jinak získané prostředky a pravomoci k dosahování předem určených ekonomických (a v širších souvislostech i společenských) cílů za pomoci celé řady nástrojů. Kromě toho můžeme chápat hospodářskou politiku jako samostatnou vědní disciplínu, která se v důsledku rostoucí role státu ve společnosti oddělila od makroekonomie prakticky až v polovině 20. století – J. M. Keynes je pokládán za jejího zakladatele. Praktická hospodářská politika má historii mnohem staršího data – začíná prakticky ve chvíli, kdy se vlády (vládci) snaží využít svou moc k tomu, aby získali určitá privilegia, a přestávají být rovnoprávními tržními subjekty. Přístup vlád k hospodářské politice je možno rozdělit do dvou základních směrů, pro které se vžily názvy: liberální hospodářská politika a intervencionistická hospodářská politika. Mezi směry propagující liberální hospodářskou politiku patří teoretické učení fyziokratů, klasický liberalismus a tzv. renesance neoklasicismu vyúsťující v monetarismus, mezi směry propagující spíše intervencionistickou hospodářskou politiku pak učení merkantilistů, škol vycházejících z učení J. M. Keynesa a snahy o využití konceptu plánování. Charakter přístupu státu k ekonomice lze charakterizovat pomocí různých kritérií. Za základní členění hospodářské politiky je považováno dělení na makroekonomickou a mikroekonomickou. Makroekonomická hospodářská politika působí zejména v oblasti makroekonomické rovnováhy a efektivnosti využití zdrojů – cíle představuje tzv. magický čtyřúhelník. Z hlediska dosažení celkové rovnováhy rozlišujeme opatření na straně agregátní nabídky a agregátní poptávky. Mikroekonomická hospodářská politika je zaměřena na zvyšování efektivnosti při alokaci zdrojů, a proto bývá někdy nazývána politikou doplňující makroekonomickou hospodářskou politiku.

Zdroj: Ekonomická encyklopedie (2002), str. 604

V současné době je takřka nemyslitelné, abychom se při čtení novin, poslouchání rozhlasových zpráv nebo při sledování televize nesetkali s pojmem hospodářská politika. Víme však všichni dobře, co znamená?

Hospodářskou politiku (HP) můžeme pojímat ve dvojím smyslu: jednak ji můžeme chápat zcela obecně jako **přístup státu¹ k ekonomice své země**. V tomto pojetí není hospodářská politika samoúčelná; **vždy se jedná o záměrnou, praktickou činnost státu**. Vláda navrhuje státní rozpočet a v demokratické společnosti jej předkládá parlamentu ke schválení; může navrhopvat nové daně, snižovat (zvyšovat) daně stávající atd.; centrální banka s ohledem na inflaci, resp. kurz domácí měny, může snižovat (zvyšovat) základní úrokové sazby, příp. svými nástroji ovlivňovat výši kurzu. Antimonopolní úřad zasahuje v případě porušení hospodářské soutěže kupř. kartelovými dohodami, které uzavřeli významní producenti atd.

1 V tomto případě chápeme pojem „stát“ velmi široce a zahrnujeme pod něj vedle vlády a centrální banky i další instituce s rozhodovací pravomocí.

 TABULKA 1.1

Vládní výdaje jako procento HDP

	1870	1913	1920	1937	1960	1980	1990	1996
Průměr 1	8,3	9,1	15,4	18,3*	28,5	43,3	46,1	47,1
Průměr 2	–	–	–	–	25,4	39,5	39,1	40,4
Celkem	8,3	9,1	15,4	20,7	27,9	42,6	44,8	45,9

Zdroj: IMF

Průměr 1: Belgie, Británie, Francie, Itálie, Japonsko, Kanada, Německo, Nizozemí, Norsko, Rakousko, USA, Španělsko, Švédsko, Švýcarsko
Průměr 2: Austrálie, Irsko, Nový Zéland
*Průměr bez Německa, Japonska a Španělska připravujících se v tomto období na válku.

Druhý aspekt hospodářské politiky spočívá v jejím pojetí jakožto **teoretické disciplíny**. Teoretická hospodářská politika je zaměřena na analýzu probíhajících jevů, po které následují návrhy opatření na jejich řešení pomocí konkrétních nástrojů. O tom, jakých nástrojů bude použito, kdy a za jakým účelem, rozhoduje převažující teoretické zázemí, ze kterého vláda (stát) čerpá. Jestliže kupř. dojde k deficitu veřejných financí, může být tento schodek anulován buď zvýšením daní, nebo snížením veřejných výdajů, resp. oběma způsoby. Teorie hospodářské politiky vychází z ekonomické teorie – především z makroekonomie. Přebírá však také mnoho poznatků z oblasti politiky, politologie, práva a veřejné správy. Tato skutečnost mimo jiné ukazuje, že hospodářská politika je také hraniční disciplínou mezi ekonomii a politologií: z hlediska ekonomie zkoumá možnosti realizace zájmů jednotlivých ekonomických subjektů; z hlediska politologie formuje a vytváří komplexní a ucelený hospodářsko-politický systém. Teorie hospodářské politiky je poměrně mladou disciplínou, protože se začala formovat až ve 30. letech minulého století. Podmínky, za kterých se teorie hospodářské politiky rozvíjela, ovlivnily vznik jejích dvou hlavních proudů:

- anglo-americký proud, který chápe hospodářskou politiku především jako krátkodobou konjunkturální politiku; hlavním představitelem byl J. M. Keynes;
- kontinentální proud, který vnímá hospodářskou politiku jako konstitutivní, systémotvornou činnost státu. Za hlavní reprezentanty tohoto proudu jsou považováni W. Eucken² a L. Erhard³.

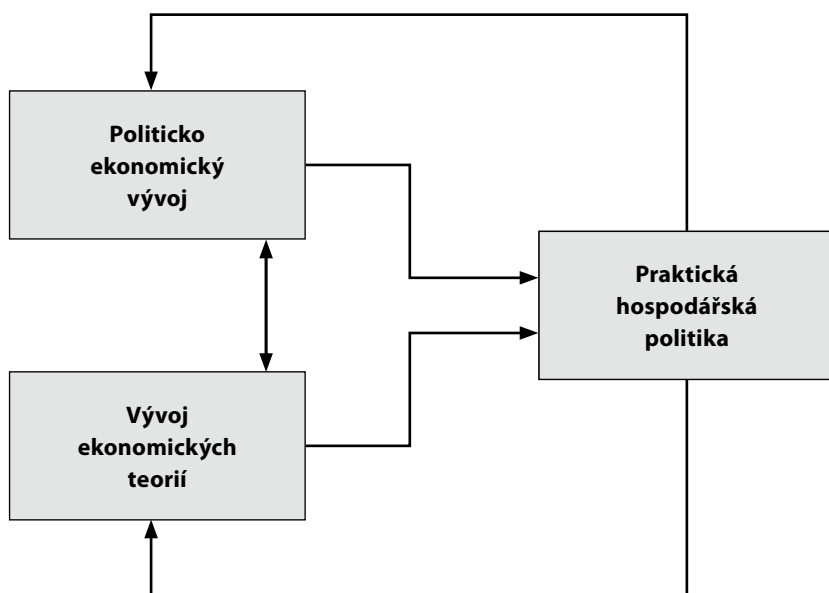
Pro vznik těchto dvou proudů, které je nutno chápat spíše jako ilustraci opačných poloh formování teorie než jako skutečnost jednoznačně určenou, byly rozhodující podmínky, ve kterých tyto teorie vznikaly. Můžeme vidět, že pro vznik prvního proudu měl velký význam stav amerického hospodářství ve 30. letech 20. století, pro proud kontinentální to byla zejména poválečná obnova Německa.⁴

Z dosud uvedeného je zřejmé, že **hospodářská politika jako samostatná vědní disciplína se nachází na pomezí ekonomické teorie a hospodářské praxe**; je vždy formulována na základě určitého ekonomického směru, jehož myšlenky politici ve vládě zastávají, a spočívá ve využívání jim svěřených či jinak získaných pravomocí a prostředků k dosahování určitých ekonomických cílů. To znamená, že vlády, resp. vládcové využívají a vždy využívali při řešení konkrétních hospodářských problémů své země poznatky ekonomické teorie. Praktická hospodářská politika je tedy determinována jak politicko-ekonomickým vývojem, tak i ekonomickými teoriemi (viz obr. 1.1).

2 Walter Eucken (1891–1950), profesor ekonomie na univerzitách v Tübingenu a ve Freiburgu, usiloval ve svém díle o syntézu přístupu německé historické školy a neoklasické ekonomie. Je tvůrcem učení o „ideálních typech“ hospodářských systémů, přičemž základními formami jsou svobodné tržní hospodářství a centrálně řízené hospodářství. Reálné hospodářství má podle něho vždy smíšenou podobu.
3 Ludwig Erhard (1897–1977), významný německý národohospodář, působil v letech 1949–1963 jako spolkový ministr hospodářství, v letech 1957–1963 zastával funkci vicekancléře, od roku 1963 byl tři roky kancléřem Německa. Je považován za tvůrce „německého hospodářského zázraku“. K teoretickým pilířům sociálně tržního hospodářství v SRN náleží jeho knihy „Blahobyt pro všechny“ a „Německá hospodářská politika“.
4 Kasan, J. – Žák, M.: Hospodářská politika. Praha: ALEKO, 1991.

➔ OBRÁZEK 1.1

Postavení praktické hospodářské politiky

CVIČENÍ 1

Doplňte: Hospodářská politika jako samostatná vědní disciplína se nachází na pomezí
 a hospodářské praxe.

1.2

Jak funguje hospodářská politika

1.2.1 Stručná historie teorie a praxe hospodářské politiky do konce 20. století

Chápeme-li hospodářskou politiku jako vědomé zasahování státu (vlády) do hospodářského vývoje své země, pak se historicky můžeme dopustit velkého zjednodušení – rozdělit ekonomická učení na ta, jež podporují roli státu, a ta, jež dávají přednost tržnímu mechanismu a role státu je zde potlačena na úkor soukromého rozhodování. První stopy tohoto „sporu“ můžeme vysledovat již v pradávce ekonomii, kde na jedné straně stojí učení Platóna (427–347 př. Kr.), který tvrdil, že o výrobě a rozdělování má rozhodovat stát, odmítal demokracii a soukromé vlastnictví. Jeho pojetí charakterizuje věta: „Platonova společnost je společností, kde téměř vše je určováno státem - volba povolání, výchova dětí, dokonce i básnictví by mělo probíhat pod dozorem státu“, na druhé straně stojí učení Aristotela (384–322 př. Kr.), mimochodem Platónova žáka, který vystoupil proti Platónovu pojetí společnosti a obhajoval, interpretováno dnešními pohledy soukromé vlastnictví, iniciativu jednotlivce, jeho motivaci a osobní zodpovědnost v procesech výroby, rozdělování a směny. V návaznosti na tento dávný rozpor můžeme další vývoj ekonomických teorií zabývajících se vlivem státu na hospodářství rozdělit na dva přístupy. První z nich, nazvěme ho intervencionistický, obhajuje takovou politiku, kde je zasahování státu dominantním faktorem ekonomického uspořádání a hospodářství je státem výrazně ovlivňováno, a liberální přístup, propagující minimální zásahy státu do ekonomiky, kde dominujícím nástrojem koordinace je trh.

Historicky nejstarší teoretickou školou, na základě kterých se formovala intervencionistická hospodářská politika, je učení merkantilismu, teoretické ekonomické školy, která vznikla na přelomu 16. až 17. století v tehdy ekonomicky nejrozvinutější zemi světa, Anglii. Výchozí myšlenkou bylo chápání ekonomie jako „hry s nulovým součtem“, kde bohatství země pochází ze zahraničního obchodu a spočívá v hromadění plnohodnotných peněz v zemi. V praxi to znamená jen to, že jedna země (v tomto případě koloniální Anglie) bohatne na úkor druhých zemí. Není bez zajímavosti, že čelní představitelé merkantilismu byli převážně zaměstnaní jako státní úředníci. Do merkantilistického učení se nejvyhraněněji zapsali tzv. bullionisté, kteří dokonce zaváděli absolutní zákazy v obchodu se zahraničím formou proexportních a protiimportních regulačních nástrojů.

Počátky formování liberálních teorií, vycházející z kritiky merkantilismu, je učení fyziokratů. Tento směr vznikl ve Francii a učení fyziokratů představovalo první skutečnou ekonomickou školu. Fyziokraté, vycházející z francouzského osvícenectví, stavěli na učení o přirozeném řádu, který byl lidstvu dán od Boha. Hlavní odkaz jejich učení je zakotven ve známém hesle „laissez faire – laissez passer“. Volně přeloženo asi jako „nechte činit, nechte plynout“, což je základem teorie přirozeného řádu. Tato idea odmítala zásahy státu do ekonomie, dostatečným koordinačním prvkem byla ochrana soukromého vlastnictví a co nejnižší daně. Bohatství podle nich nespočívalo v hromadění zlata a v množství spotřebního zboží.

Na fyziokraty navazuje klasická politická ekonomie, která se rozvíjela od sedmdesátých let 18. století do sedmdesátých let století devatenáctého. Nejspíše nejznámějším představitelem a zároveň zakladatelem politické ekonomie jako samostatné vědecké disciplíny je Adam Smith. Adam Smith vydal za svého života dvě základní vědecké studie: „The Theory of Moral Sentiments“ v roce 1759 (Teorie mravních citů) a „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations“ v roce 1776 (Pojednání o podstatě a bohatství národů, někdy jen Bohatství národů). V Teorii mravních citů se zabývá postoji člověka ke svým bližním, kde dominuje morálka a soucit, v Bohatství národů popisuje fungování ekonomiky jako přirozeného řádu. V této souvislosti je znám jako autor slavného výroku o „neviditelné ruce (invisible hand)“. Touto koncepcí vysvětluje, že zákony trhu v podmínkách, kde každý sleduje svůj vlastní zájem, zajišťuje nejen nejefektivnější využití ekonomických zdrojů, ale i soulad soukromých a veřejných zájmů. Role státu spočívá pouze v tom, že stát garantuje výhradně tzv. přirozená, negativně vymezená, práva člověka (já nechci být ohrožován na životě vnitřním ani vnějším nepřítelem, nikdo nemá mít právo disponovat mým vlastnictvím a nepřeji si, aby mi někdo bránil v tom, co chci dělat). Prostor pro tehdy vlastně ještě nedefinovanou hospodářskou politiku představoval ekonomický liberalismus, hlásající minimalizaci státních zásahů státu a jejich omezení pouze na případy ochrany vlastnictví, obrany státu a konstrukci a spravování právního řádu. Na Smitha navazuje jeho žák Jean-Baptista Say, který zformuloval tzv. Sayův zákon spočívající v tvrzení, že „každá nabídka si vždy vytvoří vlastní poptávku“ – což je přesně to, co se stalo základem kritiky liberálního pojetí Johnem Maynardem Keynesem. Na klasickou politickou ekonomii navázala v dalších letech neoklasická škola, která si udržela výsostné postavení právě až do doby nástupu keynesiánsství.

1.2.2 Velká hospodářská krize, 1929–1933 a následný nástup intervencionismu

Velká hospodářská krize vznikla krachem na burze v New Yorku koncem října 1929 a byla charakterizována poklesem výroby a investic, rozvratem mezinárodního obchodu, zhroucením bank a hromadnou nezaměstnaností. K řešení se nabízely dva koncepty, tradiční liberální léčba, která by znamenala prudké snížení mezd, udržení vyrovnaného rozpočtu a ochranu domácího trhu vůči zahraniční konkurenci, a na druhé straně řešení, které vycházelo ze ztráty přesvědčení o schopnosti automatického obnovování rovnováhy ekonomiky. Tento přístup vedl v konečných důsledcích ke vzniku hospodářské politiky jako samostatné vědecké disciplíny a zahájil tak intervencionistickou etapu, která přinesla do hospodářství nové prvky. Poprvé v dějinách se začaly projevovat zásahy státu do ekonomiky, stát začal působit jako aktivní činitel, samostatný ekonomický subjekt, v ideálním případě nositel prvků stability v tržním systému. Obecně šlo o využití deficitního financování s cílem ekonomické stabilizace formou stimulace agregátní poptávky jako prostředku proti hospodářskému poklesu. První skutečně realizovanou hospodářskou politiku je tedy možno charakterizovat jako politiku stabilizační a poptávkově orientovanou.

Není bez zajímavosti, že v realitě je možno od sebe oddělit dva diametrálně odlišné přístupy a postupy v její realizaci. Tím asi nejdůležitějším přístupem byla hospodářská politika Velké Británie, která byla silně inspirována výraznou osobností ekonomické teorie Johnem Maynardem Keynesem. Na druhé straně, reakce USA byla čistě pragmatická, bez užšího sepjetí s ekonomickou teorií. Jejím hlavním představitelem byl Franklin Delano Roosevelt, tehdejší americký prezident. John Maynard Keynes (1883–1946) vydal své životní dílo „Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz“ v roce 1936. Tato kniha znamenala start moderní hospodářské politiky a způsobila „revoluci“ v ekonomické vědě, která ovlivnila světové hospodářství po celý zbytek 20. století. Za základní charakteristiky keynesovské politiky můžeme považovat stimulaci agregátní poptávky, snahu o plnou zaměstnanost formou záměrných zásahů státu do přirozeného ekonomického mechanismu. Z použitých nástrojů jednoznačně vyčnívala dominance fiskální politiky formou zvyšování státních výdajů doprovázená daňovými změnami. Monetární politika se soustředila na udržení nízké úrokové míry (tzv. politika levných peněz). Na druhé straně v USA vznikl v roce 1933 New Deal (termín „new deal“ znamená „nové rozdělení karet“), který čistě pragmaticky prosadil Franklin Delano Roosevelt (1882–1945). Tento program byl založen na zvýšení role státu ve snaze obnovy průmyslové výroby, podpoře farmářů a programech veřejných prací provázeném změnami na trhu práce (minimální mzdy, ochrana odborů). F. D. Roosevelt si prosadil při své snaze oživit ekonomiku přijmutí zcela nových zákonů v mimořádné situaci, což bývá označováno jako ústavní diktatura. Hospodářskou situaci světa v té době také výrazně ovlivnily další dva faktory mající výrazný vliv na obhájení role státu v ekonomice. Na jedné straně to byly meziválečné hospodářské úspěchy SSSR a na straně druhé vítězíci nacionalistická hnutí, například v Německu, Itálii a Japonsku, kde stát rovněž hrál, případně začal hrát významnou roli v ekonomickém rozvoji. V SSSR to byl koncept „národohospodářského plánování“, v kapitalistickém světě pak vytváření pracovních příležitostí v přípravách na novou válku. Z hlediska vývoje hospodářské politiky znamenala druhá světová válka přerušení vývoje, válečná ekonomika, založená na prioritě zbrojního průmyslu, vedla k posílení role vlád a k větší koncentraci výroby. Důsledkem války pak byla destrukce dlouhodobě budovaných, zejména průmyslových struktur. U vítězných zemí pak poválečná obnova byla plna optimismu a očekávání lepší budoucnosti.

1.2.3 Šedesátá léta – Zlatý věk kapitalismu

V poválečném vývoji došlo na dlouhou dobu k bipolárnímu rozdělení světa. Zatímco „Západ“ prožíval až do konce 60. let tzv. zlatý věk kapitalismu, charakteristický jednak vysokým hospodářským růstem, nízkou nezaměstnaností a rozvojem mezinárodního obchodu, ale i prudkým vývojem intervencionistických koncepcí hospodářské politiky. Základním teoretickým východiskem byla inspirace krátkodobou Phillipsovou křivkou popisující substituční vztah mezi inflací a nezaměstnaností. V těchto souvislostech se výrazně prosazovala aktivní hospodářská politika nejen ve Velké Británii, ale prakticky v celém tehdy ekonomicky rozvinutém světě. Vznikaly nové přístupy, jako například ve Francii vznik a používání systému indikativního plánování (některé přístupy se v odlišné podobě uplatnily i v hospodářské politice Japonska). Ve Švédsku to byla idea „Státu blahobytu“ založená na výrazném přerozdělování důchodů, na politice plné zaměstnanosti a solidární mzdové politice, nebo například koncepce „Sociálně tržního hospodářství“ v SRN založená na teoretickém konceptu „ordoliberalismu“ spojující sociální aspekty hospodářské politiky s prioritou tržního mechanismu při řešení hlavních ekonomických otázek. V USA to třeba byly pokusy o oživení tzv. „Harvardského barometru“, prognostického nástroje vzniklého ve 20. letech. V samotné Velké Británii, kde keynesiánská hospodářská politika hrála prim, se rozvinuly dva, na sebe sice návazné, ale přesto dobře oddělitelné přístupy. Tím prvním byla politika obměny hospodářských cílů (stop-go policy) spočívající ve tvorbě mechanismů, které by automaticky reagovaly na kolísání hospodářského cyklu. Za vyvrcholení tohoto přístupu je považována politika jemného ladění (fine-tuning policy), která měla automaticky a krátkodobě vyrovnávat cyklické pohyby ekonomiky.

Druhou „východní“ část bipolárního rozdělení světa tvořily země, které počátkem padesátých let přijaly sovětský, socialistický, hospodářský model centrálního plánování jako základní koordinační mechanismus hospodářského uspořádání a následného vývoje. Tento model vycházel z kritiky kapitalistické společnosti a jejím nahrazením novým společenským řádem – socialismem. Tato „nová“ společnost je založena na převzetí veškeré moci ve státě dělnickou třídou. Hospodářství je řízeno z centra a spočívá v likvidaci soukromého vlastnictví a jeho nahrazením vlastnictvím společenským. Hlavním nástrojem je plán, který přesně rozepisuje úkoly pro nižší hierarchické stupně řízení ekonomiky. Zjednodušeně se dá tento systém charakterizovat jako systémová změna, kde horizontální